

“O’ZGALAR MULKINI TALON-TOROJ QILISH TUSHUNCHASI VA TURLARI”

O’roqov Jasur Rustamaliyevich

*O’zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi Huquqbuzarliklar
profilaktikasi faoliyati kafedrasida o’qituvchisi*

Rahimboyev Abrorbek Javlon o’g’li

O’zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi kursanti

Annotatsiya: *mazkur maqolada mamlakatimiz iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etishi, mulk daxlsizdir va u davlat tomonidan muhofaza qilinadi, unga tadbirkorlik faoliyatiga to’sqinlik qilish, qonunga xilof ravishda aralashish bilan bog’liq jinoyatlar hamda xo’jalik yurituvchi subyektlarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qiladigan boshqa jinoyatlar haqida ma’lumotlar keltirib o’tilgan.*

Kalit so’zlar: *bosqinchilik, o’g’rilik, talon-taroj qilish, firibgarlik, mulkni qonunga xilof ravishda egallash, o’zganing mulki, o’zlashtirish va rastrata qilish, ommaviy mulk, xususiy mulk, munitsipal mulk.*

Islahotlarning bugungi bosqichida O’zbekistonda huquqbuzarliklar profilaktikasi bo’yicha noyob milliy tizim yaratildi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi nafaqat jinoyatchilikka qarshi kurashning bosh yo’nalishiga, balki mamlakatdagi barcha davlat idoralarning ustuvor vazifasiga aylandi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyatini tashkil etish usublari tubdan o’zgartirildi, xususan qonun buzilishi holatlarini fosh etish va choralar ko’rish emas, balki mazkur holatlarning barvaqt oldini olish va profilaktikasini ta’minlash ushbu idoralarning eng muhim vazifasi etib belgilandi.¹³

O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasiga muvofiq, mamlakatimiz iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Mulq daxlsizdir va u davlat tomonidan muhofaza qilinadi, unga tadbirkorlik faoliyatiga to’sqinlik qilish, qonunga xilof ravishda aralashish bilan bog’liq jinoyatlar hamda xo’jalik yurituvchi subyektlarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga tajovuz qiladigan boshqa jinoyatlar (JK 192¹ -192¹¹ moddalari), O’zgalar mulkini talon-taroj qilish bilan bog’liq bo’lmagan jinoyatlar (JK 170-173 moddalari), Iqtisodiyot asoslariga qarshi jinoyatlar (JK 175-185² moddalari), Xo’jalik faoliyati sohasidagi jinoyatlar (JK 186-192 moddalari). O’zgalar mulkini talontaroj qilish (JK 164-169 moddalari). O’zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyati: Bosqinchilik JK 164-m. Tovlamachilik JK 165-m. Talonchilik JK 166-m. O’zlashtirish yoki rastrata yo’li bilan talon-taroj qilish JK 165-m. Firibgarlik JK 168-m. O’g’rilik JK 169-m. qilingan har qanday tajovuz qonunga xilof deb hisoblanadi.

Talon-taroj qilish — o’zganing mulkini o’zining yoki boshqa shaxslarning foydasi uchun, mulkdorga yoki ushbu mulkning boshqa egasiga zarar keltirib, qonunga

¹³ Boboraximov A.B. “Ichki ishlar organlari va fuqarolarning o’zini-o’zi boshqarish organlari hamkorligini “Xavfsiz mahalla” tamoyili asosida samarali tashkil etish mexanizmlari” <http://www.newjournal.org/> Volume-19_Issue-1_December_2022

xilof tarzda va haq to'lamay olib qo'yishdir. Talon-toraj qilish turdosh tushuncha bo'lib, mulkka qarshi jinoyatlarning muayyan bir guruhini, ya'ni bosqinchilik, tovlamachilik, talonchilik, o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toraj qilish, firibgarlik hamda o'g'rilikni o'z ichiga qamrab oladi. Talon-toraj qilishning obyekti o'zgalar mulkidir.

Mulk — mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish bo'yicha mulk egasi va jamiyatning boshqa a'zolari (mulkdor bo'lmaganlar) o'rtasida yuzaga keladigan huquqiy munosabatdir.

Fuqarolik kodeksining 167-moddasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida mulkning xususiy va ommaviy shakllari mavjud. Fuqarolar, xo'jalik shirkatlari va jamiyatlari, kooperativlar, jamoat birlashmalari, ijtimoiy fondlar va boshqa nodavlat shaxslar xususiy mulk huquqining subyektlari hisoblanadilar.¹⁴ **Ommaviy mulk** — bu respublika mulki va ma'muriy-hududiy tuzilmalar mulkidan (munitsipal mulk) iborat bo'lgan davlat mulkidir. **Respublika mulkiga** yer, yer osti boyliklari, suv, havo havzasi, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy boyliklar, respublika davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mol-mulki, davlat ahamiyatiga ega bo'lgan madaniy va tarixiy boyliklar, respublika Budjetining mablag'lari, oltin zaxirasi, davlatning valuta va boshqa fondlari, shuningdek, korxonalar va boshqa moddiy boylikka ega bo'lgan komplekslar, o'quv, ilmiy, ilmiy tadqiqot muassasalari va tashkilotlari, davlatning Budjet mablag'lari va boshqa mablag'lari hisobidan yaratilgan yoki sotib olingan intellektual faoliyat natijalari, boshqa mol-mulklar ham kiradi (FK 214-moddasi). **Munitsipal mulk** tarkibida davlat hokimiyati mahalliy organlarining mulki, mahalliy Budjet mablag'lari, munitsipal uy-joy fondi va kommunal xo'jalik, korxonalar va boshqa mulkiy komplekslar, xalq ta'limi, madaniyat, sog'liqni saqlash muassasalari, shuningdek, boshqa mulklar bo'ladi. JKning X bobida nazarda tutilgan "O'zgalar mulkini talon-toraj qilishning" maxsus obyekti fuqarolik huquqining mulk huquqi instituti doirasiga kiruvchi shaxsning o'z mulkiga egalik qilishi, undan foydalanishi va tasarruf etishi bilan bog'liq mulkiy munosabatlar hisoblanadi. Mulkiy munosabatlar doirasiga, shuningdek, mol-mulkni qonunga muvofiq qo'lga kiritish huquqini ham kiritish lozim. Talon-toraj qilishning predmeti mulk (ko'char va ko'chmas) va mulkni olish huquqini beruvchi predmetlar, ya'ni inson mehnati singgan moddiy dunyo predmetlari, muayyan ashyolar, shuningdek, uy hayvonlari bo'lishi mumkin. Talon-toraj qilish predmeti moddiy borliq predmeti singari aniq xususiyatlarga, belgilarga (og'irligi, sifati, hajmi va hokazolarga) ega bo'lishi kerak. Shu munosabat bilan elektr energiyasi, gaz kabilar talon-toraj qilish jinoyatlarining

¹⁴ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi: O'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan. (2002 yil 27 yanvarda o'tkazilgan umumxalq referendum natijalariga ko'ra hamda uning asosida O'zbekiston Respublikasining 2003 yil 24 aprelda qabul qilingan Qonuniga muvofiq O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi XVIII, XIX, XX, XXIII boblariga o'zgartirishlar va qo'shimchalar qiritilgan. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 89-moddasiga, 93- moddasining 15-bandiga, 102-moddasining ikkinchi qismiga tuzatishlar kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2008 yil 25 dekabrda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 77-moddasining birinchi qismiga o'zgartirish kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2011 yil 12 dekabrda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 90-moddasining ikkinchi qismiga tuzatish kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2014 yil 16 aprelda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 32, 78, 93, 98, 103 va 117 moddalariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 6 aprelda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 80-moddasining 4-bandiga, 81-moddasining yettinchi qismiga, 83-moddasiga, 93-moddasi birinchi qismining 13 va 14- bandlariga, 107-moddasining birinchi qismiga, 110- moddasining birinchi va uchinchi qismlariga, 111-moddasiga o'zgartishlar va qo'shimcha kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 31 mayda qabul qilingan Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 80-moddasining 5 va 12-bandlariga, 93-moddasi birinchi qismining 13-bandiga hamda 108, 109- moddalariga o'zgartishlar kiritilgan. O'zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 avgustda qabul qilingan qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 99 va 10-moddalariga o'zgartishlar kiritilgan.) – T.: "O'zbekiston", 2017. - 18-b.

predmeti bo'lishi mumkin emas. Biroq bunday harakatlar boshqa jinoyat tarkibini: elektr, issiqlik energiyasi, gaz, vodoprovoddan foydalanish qoidalarini buzish (JK 185²-moddasi) jinoyatini keltirib chiqarishda aybli bo'lishi mumkin. Shuningdek, intellektual mehnatni o'zlashtirish (plagiat) talon-toroj qilishning predmeti bo'la olmaydi, bunday harakatlar mualliflik yoki ixtirochilik huquqlarini buzish (JK 149-moddasi) jinoyati tarkibini tashkil qiladi. Talon-toroj qilishning predmeti bo'lib faqatgina inson mehnati singgan va ma'lum iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan mol-mulk, ashyolar hisoblanishi mumkin. **Mol-mulkning qiymati** deganda, odatda, uning pul bilan o'lchangan narxi tushuniladi. Shuning uchun, pul, pul birliklari, muomala almashinuvi ekvivalenti bo'lgan qimmatli qog'ozlar talon-torojning predmeti bo'lishi mumkin. Ma'lum bir qiymatga ega bo'lmagan narsalar, masalan, shaxsiy yozishmalar, shaxsiy kundalik, kimningdir fotosurati talon-toroj predmeti bo'lishi mumkin emas. Bu yerda auksion savdosiga qo'yilgan va oldi-sotdi qilish mumkin bo'lgan mashhur shaxslarning rasmlari (ayniqsa, avtograf qo'yilgan), shaxsiy kundaligi, xat yozishmalari istisno etuvchi holatlardan biri sanaladi. O'z xo'jalik qiymatini yo'qotgan narsa buyumlar yoki inson mehnati singmagan tabiat obyektlari talon-toroj qilish predmeti hisoblanmaydi. Ikkinchi holat o'zgarar mulkini talon-toroj qilish bilan ekologiya sohasidagi jinoyatlarni farqlash imkoniyatini yaratadi. Davlat mulkining obyektlari bo'lgan yer, yer osti boyliklari, o'rmonlar talon-torojning predmeti bo'lishi mumkin emas. Biroq, yer, yer osti boyliklaridan foydalanish qoidalarini buzilganda, aybdor yer, yer osti boyliklaridan foydalanish shartlarini yoki ularni muhofaza qilish talablarini buzish uchun javobgarlik belgilangan JK 197-moddasiga (Yer, yer osti boyliklaridan foydalanish shartlarini yoki ularni muhofaza qilish talablarini buzish) ko'ra jazolanadi. Agar o'rmondagi daraxtlar g'ayriqonuniy kesilgan bo'lsa, aybdorning qilmishi — ekinzor, o'rmon yoki boshqa dov-daraxtlarga shikast yetkazganlik, ularni nobud qilganlik uchun javobgarlik belgilangan JK 198-moddasi (Ekinzor, o'rmon yoki boshqa dov-daraxtlarga shikast yetkazish yoki ularni nobud qilish) bilan kvalifikatsiya qilinadi. Ov qilish, baliq tutish qoidalarini yoki hayvonlarning boshqa turlarini ushlab qoidalarini buzish, noyob hayvonlarni tutish yoxud dori-darmon, oziqovqat va manzarali o'simlik turlarini yig'ish yoki tayyorlash to'g'risidagi belgilangan tartib yoki shartlar buzilganda, aybdor shaxsning harakatlari hayvonot yoki o'simlik dunyosidan foydalanish tartibini buzish, deb topiladi hamda JK 202-moddasiga (Hayvonot yoki o'simlik dunyosidan foydalanish tartibini buzish) ko'ra javobgarlikni vujudga keltiradi. Shu obyektlarga tajovuz qilish talon-toroj qilishdan farqlanadi, chunki faqat inson mehnati sarflangan, almashuv qiymatiga, ya'ni moddiy qiymatiga ega bo'lgan mol-mulkina talon-torojning predmeti bo'lishi mumkin. Masalan, tayyorlab qo'yilgan yog'ochni o'g'irlash, qo'riqxonada o'stirilgan hayvonlarni talon-toroj qilish, maxsus moslashtirilgan hovuzlarda yetishtirilgan baliqlarni tutish, baliqchilik xo'jaliklari ovlagan baliqlarni egallab olish talon-toroj qilish tariqasida kvalifikatsiya qilinadi. Qimmatbaho metallar yoki toshlarni o'zboshimchalik bilan qazib olish talon-toroj qilish hisoblanmaydi, balki qimmatbaho metallar yoki toshlarni topshirish qoidalarini

buzish JK 185-moddasida (Qimmatbaho metallar yoki toshlarni topshirish qoidalarini buzish) nazarda tutilgan mustaqil jinoyat hisoblanadi. Agar qimmatbaho metallar yoki toshlar ularni qazib oluvchi korxonalarining hududidan topib olingan bo'lsa, bunday harakatlar ham talon-toroj sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim. Bunday korxonalarining hududi, qazish ishlari olib borilayotgan maydon, tayyorlangan maydonchalar, xandaqlar, ya'ni qimmatbaho metallar yoki toshlarni qazib olish, ular bor joylarda qidiruv ishlarini olib borish uchun tayyorlangan joylar korxonalarining hududi deb qaraladi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, talon-torojning predmeti ko'char va ko'chmas mulklar bo'lishi mumkin. Uy-joy, kvartira, yer uchastkasi va boshqalar o'z obyektiv xususiyatlariga ko'ra yashirin ravishda o'g'irlab ketish mumkin bo'lmagan mol-mulklar sanalsa-da, ular aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan (firibgarlik) yoxud zo'rlik ishlatish bilan tahdid qilish orqali (tovlamachilik) talon-toroj qilinishi mumkin. Alohida hollarda ko'chmas mulk ko'char mulkka "aylantirilishi" mumkin. Masalan, aloqa liniyasini demontaj qilish, individual turar joyni yig'ish, tashish va boshqa shu kabilar. Pul birligidan tashqari, qimmatli qog'ozlar ham talon-torojning predmeti bo'lib hisoblanadi. FK 96-moddasiga muvofiq, mulkiy huquqlarni belgilangan shaklda va zaruriy rekvizitlarda rasmiylashtirilgan va mulkka bo'lgan huquqni tasdiqlovchi hujjatlar qimmatli qog'ozlar hisoblanadi va ular taqdim etilgan taqdirdagina mazkur huquqlarni amalga oshirish yoki boshqa shaxslarga berish mumkin. Obligatsiyalar, veksellar, cheklar, depozit va jamg'arma sertifikatlar, bankning taqdim qiluvchiga pul beriladigan jamg'arma daftarchasi, aksiyalar va qonunda qimmatli qog'ozlar deb belgilangan qog'ozlar qimmatli qog'ozlar hisoblanadi. Taqdim qiluvchiga pul beriladigan qimmatli qog'ozlarga talontorojning predmeti bo'lishi mumkin. Taqdim qiluvchiga pul berilmaydigan qimmatli qog'ozlar talon-toroj predmeti bo'la olmaydi, chunki ular aybdorga qimmatli qog'ozda mavjud bo'lgan mulkiy huquqni olish imkoniyatini bermaydi. Lotereya biletleri, pochta markalari, otkritkalar, konvertlar, yonilg'imoylash materiallari uchun talonlar, metroda yurish jetonlari ham talontorojning predmeti bo'lishi mumkin. Biroq poyezd, samolyot chiptalari talon-toroj qilish predmeti bo'la olmaydi. Chunki ular o'zicha moddiy boylik hisoblanmaydi, qo'shimcha hujjatlar (masalan, pasport) taqdim etilgandagina moddiy boylikka aylanishi mumkin. Shunga o'xshash ashyolarni egallab olish, hujjatlar, shtamplar, muhrlar, blankalarni egallash, nobud qilish, ularga shikast yetkazish yoki ularni yashirganlik JK 227-moddasi (Hujjatlar, shtamplar, muhrlar, blankalarni egallash, nobud qilish, ularga shikast yetkazish yoki ularni yashirish) bilan kvalifikatsiya qilinadi. Agar shaxs shu hujjatlardan foydalanishga qasd qilgan bo'lsa, uning qilmishi jinoyatlar jamiga ko'ra aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish yo'li bilan mulkiy zarar yetkazishga (JK 170-moddasi) tayyorgarlik ko'rish deb hisoblanadi. Talon-torojning predmeti bo'lib, faqatgina muomaladagi, maxsus ruxsatnoma talab qilmaydigan mol-mulklar va narsalar hisoblanishi mumkin. Agar jinoyat predmeti fuqarolik muomalasidan chiqarilgan alohida turdagi narsalar (masalan, giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalar, o'qotar qurollar, portlovchi

moddalar, kuchli ta'sir qiluvchi yoki zaharli moddalar va hokazolar) bo'lsa, aybdorning harakatlari talon-toroj qilish emas, balki maxsus jinoyatlar tarkibi (JKning "Jamoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlar" (XVII) bobi tarkibidagi maxsus moddalar) bilan kvalifikatsiya qilinishi lozim. Shuni alohida ta'kidlab o'tish zarurki, talon-torojning predmeti faqatgina o'zganing mulki, ya'ni aybdor tomonidan egallanayotgan mulkning egasi bo'lmasligi yoki uning qonuniy egaligida bo'lmagan mulk bo'ladi. Shaxs mol-mulkka egalik huquqiga ega bo'la turib, belgilangan tartibni buzib uni qo'lga kiritgan hollarda, talon-torojning tarkibi mavjud bo'lmaydi. Uning harakatlari boshqa jinoyat — o'zboshimchalik (JK 229-moddasi) deb hisoblanishi mumkin. Shuningdek, umumiy ulushdagi shaxsning sherikchilik asosidagi mulkni noqonuniy egallashida ham talon-toroj qilish belgilari mavjud bo'lmaydi. Tasodifiy ravishda topib olingan mol-mulk (topilma) talon-torojning predmeti bo'lishi mumkin emas. FK 192-moddasiga muvofiq, yo'qolgan ashyoni topib olgan shaxs bu haqda uni yo'qotgan yoki egalik huquqiga ega bo'lgan, o'ziga ma'lum shaxslarga darhol xabar berishi hamda topilgan ashyoni shu shaxsga qaytarishi shart. Agar ashyo bino ichida yoki transportda topilgan bo'lsa, u shu binoning yoki transport vositasining egasiga topshirilishi lozim. Topilma topshirilgan shaxs uni topib olgan shaxsning huquq va majburiyatlarini o'z zimmasiga oladi. Topilgan ashyo qaytarilishini talab qilish huquqiga ega bo'lgan shaxs noma'lum bo'lsa yoki uning manzili ma'lum bo'lmasa, ashyoni topib olgan shaxs topilma to'g'risida ichki ishlar organiga, tegishli davlat organlariga yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organiga ma'lum qilishi shart. Ashyoni topib olgan shaxs uni o'zida saqlab turishga yoki saqlash uchun ichki ishlar organi yoki tegishli davlat organi yoxud fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organiga yo ular ko'rsatgan shaxsga topshirishga haqlidir. Xazina ham talon-toroj qilish jinoyatining predmeti bo'la olmaydi.

Xazina — yerga ko'milgan yoki boshqa usullarda yashirilgan pul yoki qimmatbaho narsalar.

Ularning egasini aniqlash mumkin bo'lmaydi yoki u qonunga muvofiq ravishda mulkka egalik qilish huquqini yo'qotgan bo'ladi va bu mulk xazina yashirilgan joy (yer maydoni, uy-joy va h.k.) egasining egaligiga o'tadi. Xazinaga bo'lgan mulk huquqini tartibga solishga oid masalalar fuqarolik huquqiy normalariga asoslanib hal qilinadi. Xazina, ushbu xazina topilgan joy (yer uchastkasi, qurilish va shu kabilar) egasi bo'lgan shaxs yoki uni topgan shaxs mulkiga, agar ular o'rtasidagi kelishuvga muvofiq boshqacha tartib belgilangan bo'lmasa, teng ulushlarda o'tadi.

Obyektiv tomondan talon-toroj o'zganing mol-mulkini o'z foydasiga yoki boshqa shaxslar foydasiga qonunga xilof ravishda, bepul olib qo'yishda ifodalanadi. O'zbekiston Respublikasi qonunlarida talon-toroj qanday usulda sodir etilganiga qarab uning uchun javobgarlik differentsiatsiya qilingan. Jinoyat kodeksida talon-torojning quyidagi shakllari nazarda tutilgan: 1) bosqinchilik (JK 164-moddasi); 2) tovlamachilik (JK 165-moddasi); 3) talonchilik (JK 166-moddasi); 4) o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toroj qilish (JK 167-moddasi); 5) firibgarlik (JK 168-moddasi); 6) o'g'rilik

(JK 169-moddasi). Qonunga xiloflik har qanday talon-torojning zaruriy belgisi hisoblanadi.

Qonunga xiloflik deganda, aybdor shaxs tomonidan bunga hech qanday huquqi bo'lmay turib, o'zganing mol-mulkini olib qo'yish tushuniladi. Talon-torojning mazkur belgisi nafaqat qonun bilan taqiqlangan jinoyat sodir etishning usulini (obyektiv huquqqa xiloflikni), shu bilan birga aybdorning mazkur mol-mulkka nisbatan mulkiy huquqlarining (subyektiv huquqqa xiloflikni) ham mavjud emasligini anglatadi. Shaxs mol-mulkka egalik huquqiga ega bo'la turib, belgilangan tartibni buzib, JK 164—169-moddalarida nazarda tutilgan talon-torojning biror-bir usuli asosida uni qo'lga kiritgan hollarda ham talon-torojning tarkibi mavjud bo'lmaydi. Yuqorida aytib o'tilganidek, uning harakatlari boshqa jinoyat — o'zboshimchalik (JK 229-moddasi) deb hisoblanishi mumkin. Talon-torojning ikkinchi zaruriy belgisi haqini to'lamasdan (bepul) olinganligi hisoblanadi. Mulk, ashyoning haqini to'lamaslik (tekinga olish) talon-toroj qilingan mol-mulk evaziga muayyan ekvivalent bermasdan o'zganing mol-mulkini olib qo'yishni bildiradi. Agar shaxs talon-toroj qilish vaqtida talon-toroj qilingan mulk o'rniga talon-toroj qilingan mulk qiymatini, narxini to'liq qoplagan bo'lsa, jinoyat tarkibi mavjud bo'lmaydi. Bu harakatlar natijasida mulkiy zarar yetkazilmaydi. Shuni nazarda tutish lozimki, shaxsni o'zganing mulkini talon-toroj qilishda aybdor deb topish uchun, ushbu mulkni aybdor o'z foydasiga yoki boshqa shaxslar foydasiga o'tganligi haqida guvohlik beruvchi muayyan dalillarni aniqlash lozim bo'ladi. Qonunga xilof tarzda olib qo'yilgan mulkning qiymatini qisman to'lash ham qilmishda talon-taroj tarkibining yo'qligini anglatmaydi, biroq ushbu holat talon-toroj natijasida yetkazilgan zarar miqdorini hisoblashda inobatga olinishi mumkin. O'zganing mulkini olib qo'yish deganda, ushbu mulkni aybdorning o'zi yoki boshqa shaxs foydasiga qaratilishi tushuniladi. Bu holatda aybdor talon-toroj qilingan mulkka nisbatan go'yoki o'z egaligini o'rnatadi. U mazkur mulkdan, xuddi o'z mulkidek, foydalanish va tasarruf etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ammo qonuniy nuqtai nazardan aybdor jinoiy yo'l bilan topilgan mulkka nisbatan egalik huquqiga ega bo'la olmaydi. Ayni chog'da, jabrlanuvchi talon-toroj qilingan mulkka nisbatan o'z egalik huquqini yo'qotmaydi. O'zganing mulkini talon-toroj qilishning tugallangan vaqti talon-toroj qilishning shakliga bog'liq bo'ladi. Ko'p hollarda talon-toroj qilish aybdor o'zganing mulkini egallagan va ushbu talon-toroj qilingan mulkni o'zining xohishicha haqiqiy tasarruf etish (sotish, almashtirish, yashirish va h.k.) imkoniyati paydo bo'lgan vaqtdan boshlab tugallangan hisoblanadi. Shuning uchun, agar aybdor o'zganing mol-mulkini qo'lga kiritgan bo'lsayu, biroq hali uni o'z mulki sifatida tasarruf etish imkoniyatiga ega bo'lmasa, qilmish talon-toroj qilishga suiqasd tariqasida kvalifikatsiya qilinishi lozim. Bosqinchilik va tovlamachilik hollari bundan mustasno bo'lib, bu jinoyatlarning tugallanish vaqti boshqa tartibda hal qilinib, bu haqda quyida ma'lumot berib o'tamiz. Ta'kidlash o'rinliki, amaliyotda qo'riqlanuvchi obyektidan mol-mulk talon-toroj qilinishining tugallangan vaqtini aniqlashda biroz qiyinchilik kelib chiqmoqda. Bizningcha, mazkur obyektidan mol-mulk talon-toroj qilinganda, mol-mulk

qo'riqlanayotgan hudud chegarasidan tashqariga olib chiqilishi jinoyatni tugallangan deb hisoblash uchun asos bo'ladi. Subyektiv tomondan talon-toroj g'araz maqsadlarda to'g'ri qasd bilan sodir etiladi. Jinoyatning subyekti o'z harakatlarining g'ayriqonuniyligini anglaydi, o'zgalar mulkini tekinga qo'lga kiritishni xohlaydi va istaydi. Bu holatda jinoyat sodir etgan shaxsning talon-toroj qilinayotgan mulkning egasi haqidagi noto'g'ri tasavvuri kvalifikatsiyaga ta'sir qilmaydi. G'araz maqsad talon-toroj qilishning zaruriy belgisi hisoblanib, bu aybdorning o'zi uchun yoki boshqa shaxslar uchun moddiy manfaat undirishga bo'lgan urinishidir. Bu holatda beg'araz maqsadda, masalan, o'zganing mulkini kelgusida qaytarib berish maqsadida vaqtincha foydalanish yoki faraz qilingan huquqlar doirasida o'zganing mol-mulkini egallashga qaratilgan ijtimoiy xavfli qilmishlar o'g'rilik yoki talonchilik jinoyati tarkibini tashkil etmaydi. Bunday harakatlar ish holatlariga ko'ra o'zboshimchalik (JK 229-moddasi) yoki JK Maxsus qismining boshqa moddalari bilan kvalifikatsiya qilinishi mumkin. Jinoyatning subyekti qonunda belgilangan yoshga to'lgan, har qanday aqli raso shaxs hisoblanadi. Jinoiy javobgarlikka tortish mumkin bo'lgan jinoyat sodir etishning yoshi turli shakldagi talon-toroj jinoyatlari uchun turli xil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi. Rasmiy nashr. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksi. Rasmiy nashr. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-Protsessual Kodeksi. Rasmiy nashr. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi. Rasmiy nashr. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasining 2014 yil 14 maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 16 sentabrdagi "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonuni.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 10 apreldagi "Ichki ishlar organlarining faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, jamoat tartibini, fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlashda ularning mas'uliyatini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5005-sonli Farmoni
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi "Jamoat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasida ichki ishlar organlari faoliyatini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6196 son Farmoni.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 24 dekabrdagi "Jamoat xavfsizligini ta'minlash samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida" 4075-sonli qarori.

10. Boboraximov A.B. "Ichki ishlar organlari va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari hamkorligini "Xavfsiz mahalla" tamoyili asosida samarali tashkil etish mexanizmlari" <http://www.newjournal.org/> Volume-19_Issue-1_December_2022